

**ТЭМАТЫЧНЫЯ ТРЭНІРОВАЧНЫЯ ПРАКТЫКАВАННІ
ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ**

ЛЕКСІКА

1. Запішыце назвы прадметаў адзення, размеркаваўшы па слупках табліцы.

Назвы мужчынскага адзення	Назвы жаночага адзення	Назвы супольнага (мужчынскага і жаночага) адзення

Кашуля, панёва, нагавіцы, кунтуш, каптур, андарак, світа, магерка, брыль, намітка, аблавуха, фартух, саян, шлячок, картуз.

2. А. Прачытайце назвы беларускіх страў. Запішыце іх у той паслядоўнасці, у якой падавала стравы на стол Геба ў паэме “Тарас на Парнасе” (у тым парадку, у якім уламяваюцца яны ў тэкстце).

Жур, капуста, гусяціна (смажоная), каша, крупеня, бліны (аўсяны), каўбасы, кулеш.

Б. Уявіце сабе, што вы частуеце сяброў беларускімі стравамі. З пералічаных назваў, што б вы падалі на першае, што – на другое, а што – на трэцяе?

Боршч, калдуны, крупнік, бабка, камы, булён, зацірка, халаднік, галушкі, лямешка, калатуша, збіцень, квас.

3. Падбярыце аднаслоўныя беларускія адпаведнікі да рускіх сінтаксічных канструкцый.

Закадычний друг; отходы ботвы; верхнее бревно, в продольной стене постройки, на которое ставятся стропила; бумажные нитки; черенок ухвата; кожевенный завод, стекольный завод; лесопильный завод; коренной зуб; смолистый кусок дерева; ремесленник, занимающийся обработкой сыромяти и изготовлением упряжи; ремесленник, занимающийся изготовлением изделий из овечьей шерсти; промысел по обработке овчин и шкурок пушных

зверей; кожаная или веревочная петля, прикрепленная в хомуте; приспособление для освещения помещения с помощью лучины; мастер по изготовлению колёс и телег; овечья шерсть.

4. З прыведзенай групы слоў выберыце і выпішыце адзінкі, якія належаць да пасіўнага запасу беларускай лексікі.

Плебей, рэзгіны, ядвабны, гувернантка, дзясяцкі, дзіда, мошаст, ляснічы, падлоўчы, воласць, грэбля, замова, ловы, рыззё, манаполька, мянташка, інфлюэнца, інтэрнат.

5. У прапанаваных сінанімічных радах падкрэсліце запазычаныя словы, укажыце прымету запазычання.

1. Адлегласць, прамежак, інтэрвал, дыстанцыя.
2. Бягун, спрынтар.
3. Бязбожнік, бязверца, атэіст.
4. Пастанова, рашэнне, указ, рэзалюцыя.
5. Перапынак, антракт.

6. Вызначце і падкрэсліце “лішнія” слова ў прадметна-тэматычных групах запазычанай лексікі.

1. Алегра, абортон, аберацыя, арыёза, віртуоз, інтэрмеца, кавачіна, кантата, квінтэт, аратарыя, каларатура, баркарола, акорд, уверцюра.
2. Ларынгаскапія, плазма, неўрылема, арытмія, ларынгіт, лімфадэніт, патагенны, амутацыя, нейрахірургія, анэстэзія, артыкуляцыя.

7. Прадметна-тэматычная група “Посуд” сфарміравана ў беларускай мове адзінкамі, якія называюць ёмістасці, самыя разнастайныя па форме, аб’ёме, прызначэнні і інш. Запішыце, як у беларускай гаспадарцы называецца (называлася):

- 1) карытападобная пасудзіна з шырокім адкрытым верхам;
- 2) пасудзіна для мыцця бялізны і купання;
- 3) вялікая драўляная пасудзіна з клёпак, сцягнутых абручамі, якая, як правіла, выкарыстоўвалася для заквашвання капусты;
- 4) шырокая драўляная пасудзіна з клёпак з двума вушкамі;

- 5) драўляная, крыху звужаная к верху пасудзіна з прамых клёпак для заквашвання цеста;
- 6) двухдонная бочачка на 5-10 л;
- 7) пасудзіна для кармлення жывёлы;
- 8) драўляная пасудзіна з вушкамі, у якой хавалі адзенне, саматканае палатно, каштоўныя рэчы;
- 9) прылада для збівання малака;
- 10) драўляная выдзеўбаная пасудзіна розных памераў цыліндрычнай формы;
- 11) бандарная пасудзіна для запарвання бялізны;
- 12) пасудзіна з лубу для ручной сяўбы;
- 13) драўляны аб металічны коўш для зачэрпвання вады, квасу;
- 14) бандарны выраб, пасудзіна на 3-4 л для дастаўкі стравы на жніво, сенажаць і інш.;
- 15) невялічкая бочачка з вечкам для хавання мёду, круп, прыпраў і інш. прадуктаў;
- 16) бандарны выраб, прызначаны для захавання сала і мясных прадуктаў.

8. Размяркуйце лексічныя адзінкі па слупках табліцы: у левы – толькі мнагазначныя словы, у правы – словы, якія могуць уступаць у аманімічныя адносіны.

Мнагазначныя адзінкі	Словы, якія могуць уступаць у аманімічныя адносіны

Ананім, ансамбль, анты, вар, каманда, вузел, вядомы, віраж, мадэль, спажываць, бай, катах, клуб, парадны, ліха, далікатны, матэрыя, спарыш, сплаў, інкогніта, куль, друк, міраж, ліра, склад, пост, слухач, ордэн, інтэнсіўны.

9. Прачытайце сінанімічны рады, запішыце толькі тыя, якія складаюцца з агульнаўжывальных слоў.

1. Вельмі, выключна, надта, надзвычай, надзвычайна.
2. Вецер, сівер, свяжак.
3. Дружыць, сябраваць, знацца, кампанавать.
4. Бязлюдны, пусты, апусцелы.

5. Абшар, далягляд, шырыня.
6. Дарога, гасцінец, шлях, тракт, зімнік.
7. Абаяльны, прывабны, чароўны.
8. Вечарэць, цямнець, сутонень.
9. Адвечны, даўні, спрадвечны.
10. Ісці, плесціся, валачыся.

10. Якія з прапанаваных адзінак вы выкарыстаеце пры падрыхтоўцы паведамлення на тэму “Інтэр’ер колішняй сялянскай хаты”. Падкрэсліце патрэбнае.

Кансоль, жэрдка, дзяруга, канёк, качарэжнік, задзянка, коварат, кубельчык, паліца, палок, ліштва, покуць, павук, бажніца, зэдлік, лучнік, аканіцы, кроквы, дзяннік.

ДАВЕДКІ

1.

Назвы мужчынскага адзення	Назвы жаночага адзення	Назвы супольнага адзення
Нагавіцы, кунтуш, магерка, брыль, картуз, аблавуха	Панёва, андарак, намітка, фартух, саян, гільчок, каптур.	Кашуля, світа

Аблавуха – мужчынская шапка-вушанка з аўчыны або заечага, лісінага, вавёрчынага ці трусінага футра, пацягнутая зверху цёмным сукном.

Андарак – саматканая паласатая або ў клетку спадніца.

Брыль – капялюш, мужчынскі галаўны ўбор беларусаў.

Каптур – жаночы галаўны ўбор з вушкамі і стужачкамі для падвязавання пад падбародкам.

Кунтуш – верхняе мужчынскае адзенне з шырокімі адкіднымі рукавамі, якое апраналі на жупан.

Магерка – старадаўні мужчынскі галаўны ўбор.

Нагавіцы – штаны, адна з асноўных частак традыцыйнага мужчынскага адзення беларусаў.

Намітка – галаўны ўбор замужніх жанчын. Складаўся з уласна наміткі (тонкага белага кужэльнага палатна, абматанага паверх чапца) і тканкі (валіка з кудзелі, абшытага палатном, на які накручвалі валасы). Вядома каля 30 спосабаў абмотвання.

Панёва – даўняе жаночае паясное адзенне ўсходніх славян. Вядомы панёвы: расхінная (3 сшытыя полкі, сабраныя на шнуры, крысе адкрытае спераду і збоку) і закрытая, або глухая (4 цалкам сшытыя полкі).

Саян – спадніца з прышыўным ліфам-гарсэтам, сарафан.

Шлячок – дзявочы галаўны ўбор, павязка.

2. А. Капуста, кулеш, крупеня, жур, каша, гусяціна (смажоная), каўбасы, бліны (аўсяны).

Найперш дала яна **капусту**,

Тады са скваркамі **кулеш**,

На малацэ **крупеню** густу

Дае ўволю, тольку еж.

І з пастаялкай **жур** сцюдзёны,

А з **кашы** сала аж цякло,

Ды і **гусяціны смажонай**

Уволю ўсім багом было.

Як унясла на стол **каўбасы**,

Бліны аўсяны ў рашаце,

Аж слінкі пацяклі ў Тараса

І забурчала ў жываце.

В. Сучасныя беларусы, як правіла, на першае ўжываюць рэдкія стравы. І таму на першае прыганем боршч, булён, зацірку, крупнік, халаднік, лямешку, калатушу, пашолькі (паводле энцыклапедыі “Этнаграфія Беларусі”) лямешка – рэдкая гэта стравы з мукі, калатуша – рэдкая стравы з мукі (стравы, падобныя на зацірку). Адзначым, што крупнік і булён нашы продкі ўжывалі на заканчэнне абеду. На другое – бабку, камы (каша з тоўчанай бульбы), калдуны. І галушкі можна падаваць як на першае, так і на другое, бо гэтую страву, якая гатуецца з грэчкай, жытняй, пшанічнай ці ячнай мукі, можна есці як асобна, так і з юшкай. На трэцяе – збіцень, квас.

3. Закадычны друг – дружбак; отходы ботвы – ахрап’е; верхнее бревно, в продольной стене постройки, на которое ставятся стропила, – ачэп; бумажные нитки – баваўніца; черенок ухвата – жогаг; коженый завод – гарбарня, стекольный завод – гута, шклязавод; лесопильный завод – тартак, лесапільня; коренной зуб – кутнік; смолистый кусок дерева – смаляк; ремесленник, занимающийся обработкой сыромяти и изготовлением упряжи, – рымар; ремесленник, занимающийся изготовлением изделий из овечьей шерсти, – шапавал; промысел по обработке овчин и шкурок пушных

зверей – кушнерства; кожаная или веревочная петля, прикрепленная в хомуте, – гуж; приспособление для освещения хаты с помощью лучины – дзед, лучнік; мастер по изготовлению колёс и телег – стальмах, калёснік; овечья шерсть – воўна.

4. Ядвабны (шаўковы), дзясяцкі (выбарная асоба з сялян, якая ў дарэвалюцыйнай вёсцы выконвала паліцэйскія абавязкі), дзіда (старадаўняя калючая зброя ў выглядзе доўгага дрэўка з вострым металічным наканечнікам; піка), мошаст (крэп, аксаміт), падлоўчы (старшы аб'ездчык, ляснічы), воласць (ніжэйшая адміністрацыйная тэрытарыяльная адзінка, якая ўваходзіла ў склад павеатаў), ловы (паляванне), манаполька (дзяржаўная крама, у якой прадавалі гарэлку), інфлюэнца (грып).

5.

1. Адлегласць, прамежак, інтэрвал (цвёрды [т]), дыстанцыя (цвёрды [д], канцавы элемент *цыя*).

2. Бягун, спрынтар (цвёрды [т]).

3. Бязбожнік, бязверца, атэіст (пачатковы [а], цвёрды [т]).

4. Пастанова, рашэнне, указ, рэза подыя (канцавы элемент *цыя*).

5. Перапынак, антракт (пачатковы [а]).

6.

1. Алегра, абертон, аберацыя, арыёза, віртуоз, інтэрмеца, кавачіна, кантата, квінтэт, араторыя, каларатура, баркарола, акорд, уверцюра.

2. Ларынгаскапія, плазма, неўрылема, арытмія, ларынгіт, лімфадэніт, патагенны, ампутацыя, нейрахірургія, анэстэзія, артыкуляцыя.

Аберацьчя – скажэнне або недастатковая выразнасць паказанняў аптычных прылад.

Артыкуляцыя – у мовазнаўстве работа маўленчых органаў, неабходная для вымаўлення пэўнага гука.

7.

1) драўляная карытападобная пасудзіна з шырокім адкрытым верхам – **начоўкі, ночвы**;

2) металічная пасудзіна для мыцця бялізны і купання – **балея**;

3) вялікая драўляная пасудзіна з клёпак, сцягнутых абручамі, якая, як правіла, выкарыстоўвалася для заквашвання капусты – **кадзь, кадушка**;

4) шырокая драўляная пасудзіна з клёпак з двума вушкамі – **цэбар**;

- 5) драўляная, крыху звужаная к верху пасудзіна з прамых клёпак для заквашвання цеста – **дзежка**;
- 6) двухдонная бочачка на 5-10 л – **барылка**;
- 7) пасудзіна для кармлення жывёлы – **ражка**;
- 8) драўляная пасудзіна з вушкамі, у якой хавалі адзенне, самаатканае палатно, каштоўныя рэчы – **кубел**;
- 9) прылада для збівання малака – **бойка**;
- 10) драўляная выдзеўбаная пасудзіна розных памераў цыліндрычнай формы – **кадаўб, кадаўбец**;
- 11) бандарная пасудзіна для запарвання бялізны – **жлукта**;
- 12) пасудзіна з лубу для ручной сяўбы – **сявенька**;
- 13) драўляны аб металічны коўш для зачэрпвання вады, квасу – **карэц, кварта, конаўка**;
- 14) бандарны выраб, пасудзіна на 3-4 л для дастаўкі стравы на жніво, сенажаць і інш. – **кубельчык, бельчык**;
- 15) невялічкая бочачка з вечкам для хавання мёду, круп, прыпраў і інш. прадуктаў – **берасцянка**;
- 16) бандарны выраб, прызначаны для захавання сала і мясных прадуктаў – **кубелец**.

8.

Мнагазначныя адзінкі	Словы, якія ўступаюць у аманімічныя адносіны
Ананім, ансамбль, бар, каманда, віраж, мадэль, спажываць, інтэнсіўны, інкогніта, катах, парадны, далікатны, матэрыя, міраж, спартанец, пухач.	Анты, вузел, вядомы, бай, клуб, ліха, спарыш, сплаў, куль, друк, ліра, склад, пост, ордэн

Каментарый.

*Анты*¹ – ‘прыстаўка, якая адпавядае слову супраць’; *анты*² -- ‘назва ўсходнеславянскіх плямён 4 -- 7 стст., якія жылі паміж Днястром і Дняпром’.

*Бай*¹ – ‘багач у сярэдняй Азіі’; *бай*² -- ‘міфічная істота дзіцячага фальклору, якая бае казкі’.

*Вузел*¹ – ‘месца, дзе звязаны канцы чаго-небудзь або зацягнута пятля на чым небудзь’; *вузел*² -- ‘адзінка скорасці судна, роўная адной марской мілі ў гадзіну’.

*Друк*¹ – ‘выдавецкая справа’; *друк*² -- ‘тоўстая ёмка палка’.

Катах – 1) ‘кукурузны пачатак’ і 2) ‘коцік, суквецце на вярбе, бярозе’.

*Куль*¹ – ‘тоўсты сноп адборнай саломы, якая звычайна ідзе на стрэхі’;
*куль*² -- ‘задняя частка рыбалоўнай снасці (невада, жака і пад.), у выглядзе вузкага доўгага мяшка, куды трапляе рыба пры лоўлі’.

*Ліра*¹ – ‘старажытнагрэчаскі струнны інструмент, які лічыцца сімвалам паэтычнай творчасці; даўнейшы народны беларускі струнны смычковы інструмент’ і *ліра*² -- ‘грашовая адзінка ў Італіі і Турцыі’.

*Ордэн*¹ – ‘асобы знак узнагароды за выдатныя заслугі’; *ордэн*² – ‘арганізацыя, таварыства з пэўным статутам (манаская або, у сярэднія вякі, рыцарская і г.д.)’.

*Пост*¹ – ‘асоба або група людзей, якія вядуць назіранне за чым-небудзь або ахоўваюць што-небудзь’; *пост*² – ‘устрыманне ад скаромнай ежы, згодна з царкоўным патрабаваннем, а таксама перыяд такога ўстрымання’.

*Склад*¹ – ‘спецыяльнае памяшканне для захоўвання чаго-небудзь’;
*склад*² – ‘сукупнасць частак, якія ўтвараюць адзінае цэлае’.

*Спарыш*¹ – ‘прадмет, які складаецца з дзвюх аднолькавых частак’;
*спарыш*² – ‘дробная трава-пустазелле з сямейства драсёнавых’.

9.

1. Вельмі, выключна, надта, надзвычай, надзвычайна.
4. Бязлюдны, пусты, апусцелы.
5. Абшар, далягляд, шырыня.
7. Абаяльны, прывабны, чароўны.
9. Адвечны, даўні, спадвечны.

10.

Кансоль, жэрдка, дзяруга, канёк, качарэжнік, вадзянка, коварат, кубельчык, дзіця, палок, покуць, павук, бажніца, зэдлік, лучнік, аканіцы, ліштва, крэслы, дзяннік.

Каментарый.

Інтэр’ер – унутраная прастора жылога памяшкання. Уключае канструкцыю і аб’ёмныя формы ўнутранага памяшкання, яго структуру, мэбляроўку, асвятленне, расстаноўку хатніх рэчаў.

Аканіцы – дашчаныя або жалезныя створкі, якімі закрываюцца вокны знадворку.

Бажніца – драўляная шафка або палічка з абразамі, нярэдка зашклёная, прамавугольнай ці трохвугольнай формы.

Вадзянка – кадушка з вадою.

Дзяннік – частка сялянскага двара, дзе свойская жывёла магла знаходзіцца днём.

Дзяруга – посцілка з грубай ільняной пражы, вытканая ў 4 ніты і сшытая ў 2 полкі. Была даволі цёплай і служыла коўдрай.

Жэрдка – элемент абсталявання сялянскай хаты, клеці. Жэрдку прымацоўвалі да бэлек з дапамогай кароткіх дошак, вяровак, рамянёў. У хаце каля печы на яе падвешвалі для сушкі адзенне, посцілкі, ручнікі.

Зэдлік – невялікі ўслончык.

Канёк – верхняе рабро (грэбень) двухсхільнай страхі; разное ўпрыгожанне вяршынь закрылін.

Кансоль – выпушчаныя канцы верхніх канцоў зруба.

Качарэжнік – месца каля печы, дзе быў састаўлены пячны інвентар (качарга, вілкі, чапяла і інш.).

Коварат – вароты, якімі перагароджвалі вуліцу на канцах вёскі.

Кубельчык (бельчык) – бандарны выраб, пасудзіна на 3-4 л для дастаўкі стравы на жніво, сенажаць і інш.

Кроквы – апорныя элементы каркаснай канструкцыі страхі.

Ліштва – знадворная накладная гладкая ці фігурная планка вакол аконнага і дзвярнога праёма.

Лучнік – прыстасаванне для асвятлення хаты з дапамогай лучыны ці смалістых корчыкаў; дзед.

Павук – прасторавае кампазіцыя з саломы, папяровых кветак, зерняў лубіну, фасолі і інш.; традыцыйнае ўпрыгожанне інтэр’ера беларускага народнага жылля.

Паліца – гарызантальна прымацаваная да сцяны ці прыбітая пад бэлькамі дошка з бакавіцамі для посуду і іншага хатняга начыння.

Палок – памесцілішча служыў спальным месцам

Покуць – кут у хаце, дзе развешвалі абразы і стаяў засланы абрусам стол.

Святлана МАРОЗ